

istoriile literaturii române

Antologie alcătuită de Irina Petras

Cluj-Napoca, 2020

În loc de argument	5
Nicolae Manolescu despre istorii literare românești	7
Adrian Lesenciu Sfârșitul istoriei literare?	21
Adrian Tudurachi Ce rămâne din istoria literaturii	26
„Revoluția poetică” în istoria lovinesciană a literaturii	30
Dan Grădinaru Epoca manuscriselor (1780-1812)	37
Mircea Popa Etape în descoperirea conștiinței de sine a istoriei literare românești	40
Ilie Rad „Lepturiariul” lui Aron Pumnul – prima istorie a literaturii române	56
Ion Simuț Istorii ale literaturii române (Iustin Popfiu, G. Călinescu, Emil Boldan, Ion Rotaru, Dumitru Micu, Alex. Ștefănescu)	66
Săluc Horvat Istoria lui Gheorghe Adamescu	114
Ion Buzași Un precursor al istoriilor didactice ale literaturii române: Ioan Lăzăriciu	117
Ion Pop Glose la o introducere de istorie literară: Sextil Pușcariu	120
Al. Cistelecan E. Lovinescu – concepțele de critică și istorie literară	128
Magda Wächter Subistorii literare de gen feminin. G. Călinescu	134
Ion Vlad Doi dascăli ai Literelor clujene (Ion Breazu, Ioana Em. Petrescu)	139
Gheorghe Perian O istorie evenimentială a literaturii române din Transilvania (Ion Breazu)	149
Ovidiu Pecican Literatura română postbelică. Critica de direcție (1962-1989) (Monica Lovinescu, Nicolae Manolescu, Constantin Noica)	154
Nicolae Oprea Primele Istorii ale literaturii române după '89 (Nicolae Manolescu, I. Negoițescu)	188
Ştefan Borbely O sinteză controversată (Marian Popa)	194
Marius Miheț Sindromul Ianus și iluzia Zeus. Istorile literaturii române. Note și contranote (Alex. Ștefănescu, Nicolae Manolescu)	205
Elena Abrudan Un scriitor al timpului nostru: Alex. Ștefănescu	218
Olimpiu Nușfelean Alex. Ștefănescu sau Istoria literară ca provocare	221
Cornel Ungureanu Lecția de istorie	224
Gabriel Coșoveanu Pentru o istorie „dezvrăjită” a literaturii române (Cornel Ungureanu)	234
Andrei Moldovan O istorie literară la răspântie: Cornel Ungureanu	237
Delia Muntean Perspective istorice (Cornel Ungureanu, Ion Simuț)	241
Răzvan Voncu Istorii literare (N. Manolescu, D.H. Mazilu, C. Ungureanu, Irina Petras, E. Negrici, M. Zamfir)	249
Irina Petras Lege și ordine (Alex. Ștefănescu, N. Manolescu, Cornel Ungureanu, Eugen Negrici, Răzvan Voncu)	269
Gabriela Gheorghisor Istorii (N. Manolescu, Mihai Zamfir, Eugen Negrici)	285
Iulian Boldea Istoria literară. Limite, paradoxuri, ierarhii (Nicolae Manolescu, Cornel Ungureanu, Mircea Popa)	292
Laszlo Alexandru Istoria literaturii române, de la origini pînă la Nicolae Manolescu	304
Victor Cubleşan Cîteva cuvinte risipite (Nicolae Manolescu)	317
Ioan Pop-Curșeu Mai multe istorii într-o singură (Nicolae Manolescu)	320
Daniel Cristea-Enache O istorie canonica (Nicolae Manolescu)	328
Constantin Cubleşan După zece ani (Nicolae Manolescu: Istoria critică a literaturii române)	337
Eugeniu Nistor Spiritul critic manolescian și eseistica filosofică în cuprinsul Istoriei... sale	340
Constantina Raveca Buleu Istorii literare (Radu Cernătescu, Ion Pop)	343
Iulian Băicuș Despre istoriile literaturii române, ieri și azi	354

NICOLAE MANOLESCU¹ DESPRE ISTORII LITERARE ROMÂNEȘTI

Maestrul meu, Călinescu

Daniel Cristea-Enache: Care au fost modelele lui Nicolae Manolescu, nu doar în ce privește ideile literare, ci și în sferă moral-intelectuală? Au existat „fluctuații” în raportarea dvs. la aceste modele, situații în care „lecția” lor era insuficientă sau diferită de ce credeați că ar fi trebuit să fie? Ori, mai degrabă, reprezentarea modelului include posibilitatea ca ea/el să greșească? Ați discutat vreodată, tete-à-tête, cu unul dintre modelele dvs., iar dacă da, comunicarea a fost una substanțială? Sau comunicarea autentică este între autori, nu între persoane?

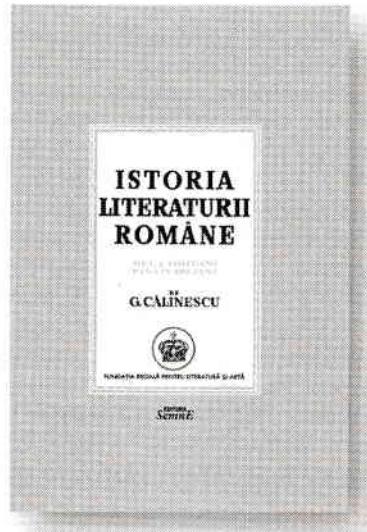
Nicolae Manolescu: Sigur că am avut modele și nu numai în ce privește ideile literare. Cel mai important este totuși legat de critica literară: G. Călinescu. L-am citit foarte devreme. De la 12 ani. Ștui exact că asta era vârstă, grație împrejurării în care mi-a căzut în mână, nici mai mult, nici mai puțin decât *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Locuam încă în apartamentul de la Sibiu din strada Dr. Kornhauser (astăzi Ion Lupaș) și ne aflam în vizită la o familie care locuia în apartamentul alăturat. În timp ce părinții mei și vecinii noștri stăteau de vorbă, eu citeam *Istoria*, instalat confortabil între bibliotecă și sobă de teracotă încinsă. În minte perfect locul. Asta se întâmpla înainte de arestarea părinților mei, în august 1952, când apartamentul nostru a fost ocupat de căpitanul de Securitate care îl „ridicase” pe tata. După eliberare, părinții mei au plătit o filodormă (cuvântul figura încă în ediția 1998 a DEX), ca să li se aprobe închirierea apartamentului părăsit de vecinii noștri. Când am revenit la Sibiu, vecinii noștri plecaseră și, odată cu ei, plecaseră, firește, și cărtile, între care *Istoria*, aşa că nu mai aveam cum să-o citeșc. La începutul anilor 1960, le-am scris rugându-i să-mi vândă exemplarul răsfoit de mine cu ani în urmă, care îmi plăcuse fiindcă era legat frumos. Mi-au cerut exorbitanta, pe vremea aceea, sumă de 2000 de lei și a trebuit să renunț la idee. Am cumpărat-o totuși un pic mai târziu de la faimosul anticar Sterescu, cu doar 400 de lei, ceea ce însemna totuși jumătate din prima mea leafă de asistent universitar. Nu se înfățișa la fel de nobil ca exemplarul celălalt, dar, cel puțin, acum îmi plăcea și ce scria Călinescu în carte, nu numai aspectul ei. La 12 ani, îi găsim aproape numai defecte! Le-am notat într-un caiet, după obiceiul meu, păstrat de mama și re-

Daniel Cristea-Enache

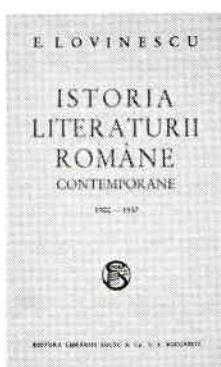
¹ Am decupat, cu acordul autorilor, câteva secvențe din Daniel Cristea-Enache, *Con vorbiri cu Nicolae Manolescu*, Editura Cartea Românească, București, 2017. Ele își locuță planuiteme conferințe FestLit Cluj 2020.

găsit după moartea ei. N-a fost, aşadar, *un coup de foudre* între mine şi maestrul meu într-ale literaturii. Graţie notiţelor din caiet mi-am amintit ce nu-mi plăcuse, mai bine zis, ce mă şocase la prima lectură: e vorba de impresia că autorul *nu arată respectul cuvenit marilor scriitori*. Un rol nefast al şcolii dintotdeauna constă în a ne inculca exclusiv o atitudine cuviincioasă faţă de scriitori, mai degrabă decât un spirit critic. Mulţi dintre noi rămân toată viaţa pătrunşi de un veritabil cult faţă de scriitori, mai ales dacă sunt dintre cei mai mari. Şi nu mă refer doar la iubitorii necondiţionaţi ai literaturii, ci şi la criticii literari. Aminteşte-ţi de reacţia atâtora la numărul din *Dilema* consacrat lui Eminescu. Când s-a discutat titularizarea mea ca membru al Academiei Române, Mihai Cimpoi a spus că aş fi un detractor al poetului naţional (sic!), atât în articoul din *Dilema*, în care nu făcusem altceva decât să constat că Eminescu este astăzi, *din păcate*, mai mult citat decât citit, cât şi în *Istoria critică*, pentru că mă exprimam oarecum sever cu privire la proza poetului. A doua lectură a *Istoriei* lui Călinescu (de la un cap la altul, de data asta) m-a făcut paf: ne-o dădea câtorva aleşi s-o citim pe sub mână, în fascicole, bibliotecarul Ion Petrică de la sala mică a bibliotecii de la Filologie. Nu numai că noua lectură îi modifica studentului care eram imaginea literaturii, dar lectura ei îmi făcea o plăcere aproape fizică. Şi nicidcum din cauza sentimentului de clandestinitate. Mi se va mai întâmpla asta cu foarte puţine alte cărţi. Şi cum tocmai descopericsem că nu sunt nici poet, nici romancier, ci critic, am început prin a încerca să-i imit lui Călinescu stilul inimitabil, formulările paradoxale absolut personale, cu alte cuvinte, tot ce nu se putea imita. M.R. Paraschivescu m-a şi ironizat pe tema asta. Dar nu-mi păsa. Eram un pastişor fericit. M-am dezbarat după ani buni de ispita cu pricina, când am reuşit să mă conving pe mine însuşi, nu neapărat că e vorba de un critic inimitabil, dar că stilistica lui barocă şi flamboiantă nu se potriveşte cu înclinaţia mea spre forme clasice de expresie. Doar mult mai târziu, cu vîrstă, am devenit cu adevărat critic faţă de Călinescu. L-am contestat, şi cred à juste titre, opinile despre poezia modernă, caracterizarea lui Goga ca „poet pur”, care cândva mi se păruse extraordinară, chiar şi teoriile despre istoria literară inspirate de istorici germani de mâna a doua, mai puţin, desigur, teza, care va fi şi a lui Wellek peste un deceniu, a imposibilităţii de a face critică fără situare istorică şi istorie literară fără analiză de valori, ca şi multe altele pe care n-are rost să le însîr. L-am întâlnit de câteva ori pe Călinescu. În primul rând, la cursurile din jurul anului 1960, când George Ivaşcu, şeful catedrei de literatură română, l-a readus în facultate cu titlu onorific. Am evocat personalitatea uluitoare a profesorului neasemenea de prea multe ori ca să revin. L-am vizitat în trei rânduri la el acasă, la Bucureşti, pe strada Vlădescu (azi, Călinescu). Şi despre aceste vizite am scris. Totul a culminat, în ce priveşte relaţiile, să le numesc personale, dintre ucenic şi maestr, cu o supărare a maestrului pe ucenic care nu s-a stins decât odată cu moartea celui dintâi. Îi-am povestit-o, aşa că nu mă repet. Dă-mi, te rog, voie să las un oarecare interval de timp între ce am povestit despre Călinescu şi ce mai e de spus despre alte modele intelectuale din viaţa mea. Mă opresc aici deocamdată.

Daniel Cristea-Enache: Călinescu a făcut, la rândul său, cronică literară, însă nu s-a recunoscut în oficial ei precum Lovinescu. Cu nuanțările necesare și cu majuscule simbolice, primul e mai degrabă Istoricul unei literaturi, în timp ce al doilea, Cronicarul. Cum interpretați neînțelegerea dintre cei doi mari critici? Este una de amânunte biografice sau una de profunzime, determinată de viziunile lor diferite asupra literaturii și istoriei acesteia? Există, în epoca postbelică, un critic român cu care să faceți un asemenea „dublet” al diferenței marcate și remarcate?

Nicolae Manolescu: G. Călinescu s-a dezis de exercițiul cronicii literare, deși a practicat cronica destul de consecvent, mai ales în *Adevărul literar și artistic*. E. Lovinescu a scris cu totul întâmplător cronică, nu uita că n-a avut unde, revista *Sburătorul* apărând în două scurte perioade, ceea ce putem considera cronicii fiind intervențiile orale din cenaclul cu același nume, care a avut o durată de viață mai lungă. Cu toate acestea, E. Lovinescu n-a afirmat niciodată că – nici măcar n-a lăsat să se înțeleagă – cronica ar fi o specie mai puțin nobilă decât istoria literară. Ideea lui Călinescu, în schimb, chiar astă era. Istorici literari fiind amândoi, Lovinescu s-a mărginit în toate *Istoriile* lui la literatura contemporană, articolele care le alcătuiesc putând fi considerate cronică întârziată. Fără a fi, în definitiv, nici una, nici alta! Întârzierea le face ineficiente ca judecăți de întâmpinare. Compară-le cu ale lui Pompiliu Constantinescu și ai să vezi diferența. Iar perioada pe care Lovinescu o are în vedere ca autor de *Istoria* este una fără cap și fără coadă: pragul de jos este 1900, moment în care nu se întâmplă, literar vorbind, nimic important, răscruccea secolelor nefiind și o răscrucce literară, cum va fi epoca Primului Război Mondial; pragul de sus este, în prima versiune a *Istoriei literaturii române contemporane*, 1924, iar în versiunea scurtă, 1937, ani deopotrivă de nesemnificativ literar. Abia *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* este o adevărată istorie, cum mai fuseseră, e drept, și cele ale lui lorga, dar compuse acestea din bucăți, în volume scrise în epoci și cu mâini diferite, spre deosebire de aceea călinesciană, nu numai integrală, dar și unitară. Călinescu însuși îi împărtea pe criticii vremii lui în trei categorii: interesați exclusiv de literatura contemporană și de aspectul estetic; specializați în literatura secolului XIX, privită, din unghi didactic, nediferențiat sub aspectul valorii; și specialiști în veche, fără simț estetic, dar supraponderal istoric. Cel mai radical estet fiind Paul Zarifopol, care găsește că scriitori ca Ghica sau Odobescu ilustrează un fenomen de defazare caracteristic româñesc. Lovinescu a încercat la începuturile lui să exploreze literatura din secolul al XIX-lea, lăsând trei monografii didactice, în speranță, vai, deșartă, de a accede la o catedră universitară. S-a opus Ibrăileanu, tot aşa cum se va opune lorga la primirea colegului lui de facultate în Academie. Și uite aşa a devenit Lovinescu criticul etalon al literaturii contemporane, adică, interbelice, fără a fi nici cronicar, nici istoric literar, propriu vorbind. Între Lovinescu și Călinescu n-a existat brumă de simpatie. O anumită înțelegere, dincolo de mode și timp, vorba poetului,

G. CĂLINESCU
ISTORIA
LITERATURII
ROMÂNE
DE LA ORIGINI
PÂNĂ
ÎN PREZENT

da, a existat, deși niciodată recunoscută, nici de unul, nici de altul. Mai mult, plăcerea de a nu fi de acord unul cu altul le e comună. Chiar fără a-l numi, Călinescu înțoarce pe dos majoritatea judecăților lui Lovinescu: sunt celebre acelea despre Creangă, Hogaș, Brăescu și alții mai mărunți. La rândul lui, Lovinescu s-a pronunțat în trecere și negativ despre *Istoria călinesciană*, n-a suflat un cuvânt despre *Viața lui Eminescu*. Ignorarea reciprocă n-a exclus momente polemice. Avându-l de obicei ca protagonist pe Călinescu. Portretul din *Istorie* este minimalizator și rău. Și totuși: un an după moartea lui Lovinescu, Călinescu i-a consacrat contemporanului și înaintașului său mai vârstnic cu aproape douăzeci de ani un articol pe cât de just critic, pe atât de empatizant. S-ar zice că dispariția de pe scena literară a lui Lovinescu i-ar fi luat o piatră de pe inimă lui Călinescu. Și totodată că avea cea mai corectă reprezentare, nu doar a valorii, dar a rolului acestuia în literatura modernă. Ceea ce îi despărțea era temperamentul. Placid-clasic al lui Lovinescu, emfatic-baroc al lui Călinescu. Moderației celui dintâi îi răspundeau excesele celui de al doilea. Lovinescu era un liberal și un democrat; Călinescu, înclinat spre gesturi totalitare, comparându-l în 1940 pe Carol II cu Louis XIV, ca suverani luminați și culturali. Lovinescu dădea, politic și moral, dovedă de consecvență, Călinescu a fost totuși viața un oportunist, trecând iejer în tinerețe de la *De apparitione angelorum* la *De disparitione angelorum* sau, la maturitate, de la carlism la comunism. Lovinescu mărturisea spre sfârșitul Războiului al Doilea că, dacă rușii vor ocupa România, se va sinucide. A murit înainte de a fi fost necesar să-o facă. În ce-l privește, Călinescu n-a avut nicio apărare în a se ralia ideologiei jdanoviste din prima clipă, vezi articolele din ziarele și revistele dirijate de el între 1944 și 1947. Mai este ceva: citeau oarecum diferit literatura. Deși a făcut și el apologia spiritului clasic, Călinescu era, într-un fel, mai conservator decât Lovinescu, atras – el, clasicistul – de modernitate. S-au completat, în cele din urmă, ceea ce face să le datorăm în egală măsură canonul literar până astăzi în vigoare. Generația mea a luat cunoștiință de el din târziu retipărită *Istorie călinesciană*, citită totuși avid pe sub mână și înainte, și l-a recunoscut apoi în *Istoria* din 1937 a lui Lovinescu. Va fi existat și o anume rivalitate între ei. Lucrul se vede bine la limbultul Călinescu. Mai prudent, Lovinescu face de obicei pe sfîrșitul. În definitiv, nu e asta chiar dovada faptului că se considerau mutual cei mai de seamă critici ai vremii? Mă întrebă oarecum tendențios dacă am avut eu însumi parte în anii în care am fost parte din lumea literară de un raport asemănător. Ceea ce pot să spun este că întrebarea insinuează un răspuns afirmativ. Nu eu sunt totuși cel care a susținut că ar fi existat un raport asemănător, *toutes proportions gardées*, între mine și E. Simion. Cineva a tot încercat să-l impună atenției. Lăsând la o parte deosebirile dintre cele două situații, între Simion și mine a fost dintotdeauna o prețuire reciprocă. Vom fi avut și noi orgolii, dar nu ne-am negat niciodată unul altuia valoarea. Asta nu înseamnă că am fost neapărat și în toate cazurile de acord. Dar desfășurând pe oricine să-mi indice un conflict literar, precizez, literar, între noi, care să fi depășit limitele criticii civilizate. Î-am scris o scrisoare deschisă și mi-a răspuns la fel pe tema primirilor în Academie. Am cam ridicat amândoi tonul. Dar asta e o altă căciulă. Referindu-ne la literatură, am avut, mai ales după 1989, păreri diferite. Lucru firesc. El a socotit periculoase revizuirile, deși este autorul primului studiu de anvergură despre Lovinescu. Eu le-am socotit inevitabile. În *Istoria critică*, i-am citit cu alți ochi pe romancieri importanți despre care am scris înainte de 1989. Lui Simion îl s-a părut aproape un sacrilegiu să constați că nu mai pot fi citiți astăzi la fel ca ieri sau că îți pot dispărea roمانele lor postdecembriște. E părerea mea, e părerea lui. N-are rost să facem un *casus belli*. Orice ar scrie de aici încolo Simion, nu voi spune niciodată altceva decât am spus-o de atâtea ori: este unul din criticii reprezentativi, poate cel mai cuprinzător și care a făcut cea mai bună „reclamă”, în cercurile cititorilor și dascăliilor de română, literaturii din

decenile şapte-nouă ale secolului trecut, neinfluențat ideologic, obiectiv în limitele firești ale actului critic, fidel față de adeveratele valori. Nu mă simt măcinat nici de cel mai mic sentiment de rivalitate. Sunt convins că fără el, ca și fără mine, dacă mi-e permisă această lipsă de modestie, literatura română ar fi fost, ar fi, mai săracă. *À bon entendeur salut!*

Urmașilor meu Maiorescu

Daniel Cristea-Enache: *Ați propus un an Maiorescu în 2017: criticul canonic căruia i-ați dedicat teza de doctorat și de la care Lovinescu a început să numere generațiile critice „maioresciene”. Dacă la finele epocii interbelice, când se intrase deja în deriva extremitatea dreptă, Maiorescu devenise un contraexemplu de raționalitate, spirit critic și autonomie estetică (sunt chiar anii în care Lovinescu pregătește T. Maiorescu și posteritatea lui critică), spre finalul realismului socialist, în epoca următoare, același Maiorescu va fi un nume de contrapus monopolului ideologiei de stânga. E o eternă, hélas!, nevoie de Maiorescu în cultura română?*

Nicolae Manolescu: Când am propus, într-unul din ultimele numere pe 2016 ale *României literare*, ca 2017 să fie *Anul Maiorescu în critica literară*, nu am avut în vedere pur și simplu rolul istoric al fondatorului criticii noastre sau faptul de a fi creat primul canon din istoria literaturii române. Deși am profitat de centenarul morții sale, în iunie 1917, nu m-a preocupat data rotundă. Am avut în minte cu totul altceva, și anume *actualitatea* lui Maiorescu în diferite momente ale istoriei literaturii. Altfel spus, rolul simbolic în care a fost distribuit în decursul timpului liderul *Junimii* ieșene, cea 289 mai rodnică mișcare literară din căte au existat la noi. Această repetată *actualitate* nu e neapărat un lucru bun. Înseamnă că se întâmplă ceva fundamental rău, că sunt pe cale de dispariție principiile maioresciene, cărora le datorăm evoluția însăși a literaturii noastre în secolul XX și la începuturile secolului XXI. Știi bine că Lovinescu a crezut potrivit să lege această evoluție de numele lui Maiorescu, botezând „maioresciene” câteva generații de critici, care i-au aplicat principiile estetice la realitatea literaturii moderne. Că era cu adevărat nevoie de a le invoca ne-o arată situația acestei literaturi ca urmare a manifestelor naționaliste și iraționaliste ajunse la modă în anii 1920-1930, când generația lui Mircea Eliade a pactizat cu antisemitismul și cu mistica ortodoxă a legionarilor. În 1940, Lovinescu deschide seria studiilor despre Maiorescu cu o monografie în două volume, urmată de un amplu studiu despre posteritatea criticului, de un altul despre junimiști, în fine, de o broșură despre P.P. Carp, prietenul lui din prima epocă a societății ieșene, împreună cu care a pus bazele aripii tinere a Partidului Conservator, pe care îl vor conduce, pe rând, mai târziu. Rostul readucerii lui Maiorescu în *actualitate* îl era foarte împede lui Lovinescu: doar prestigiul lui putea fi folosit ca un scut contra derivelor culturale din acei ani. I-a avut în jur pe criticii din a doua generație maioresciană, el însuși apartinând celei dintâi, mai puțin pe Călinescu, ostil constant lui Maiorescu, în care vedea doar „o mare minte mediocră”. Comunismul, după 1947, l-a scos din edituri și din manuale pe conservatorul Maiorescu. *Adio, domnule Maiorescu!* se intitula un articol al Georgetei Horodincă din 1955. În 1963, cum își reaminteam de asemenea, Liviu Rusu l-a „reabilitat” într-un faimos articol, combătut, din nou, doar de Călinescu, care se întreba retoric în *Contemporanul* (vai, pe aceeași pagină în care scriam deja eu însuți!): *Maiorescu socialist?* Maiorescu devenea cu acest prilej standardul criticii estetice a generației 1960, lucru remarcat de Alex Goldiș în cartea lui de debut, pe vremea când nu se număra printre contestații „estetizaților” ca mine. Mai e cazul să-ți spun ce rol (politic!) a jucat revendicarea

noastră în anii postrealist-socialiști? E vorba de E. Simion, de Valeriu Cristea, tatăl tău adoptiv, de G. Dimișianu, de Lucian Raicu, de mine însuși și de atâtia alții. Vin în prezentul postcomunist, mai exact, în anii 2000 și mă întreb: nu cumva, din nefericire, *actualitatea* lui Maiorescu se dovedește (a căta oară?) necesară? Și răspund: cu siguranță, da! Ostilitatea criticiilor din generația 2000 față de evaluarea estetică, față de canon, adică de ierarhizare, și față de istoria literară reprezintă un refuz deliberat al moștenirii maioresciene. În orice literatură însă, abandonarea criteriului valorii estetice creează confuzie și veleitarism. Nu le acord lui Marius Chivu și compania decât șansa de a se număra printre veleitari: e singura poziție din care, dacă teza lor împotriva sistemului literar izbândește, ar putea fi băgați în seamă de posteritate. Deși nici asta nu e garantat: nu le-o doresc, dar, dacă bătălia ultimilor mohicani pentru valoare, căți mai au puterea să-o poarte, va fi câștigată, vor fi înghițiti, unul după altul, sau toți laolaltă de neant. Partea proastă, te rog să le-o spui, fiindcă eu nu vorbesc cu ei, este că, și în caz contrar, vor avea aceeași soartă.

Proeuropeanul Titu Maiorescu

Daniel Cristea-Enache: Ar fi interesant, cred, de reamintit nu numai pozițiile anti-maioresciene ale celor care se opun doctrinar criticii estetice, ci și diferențele serioase de opinii din interiorul „taberei” și posterității maioresciene. Lovinescu a amendat teoria formelor fără fond și a pledat pentru sincronizare accelerată, susținând că formele importate își vor crea și fondul. Trecând, acum, la o altă generație critică post-maioresciană, există un punct (sau o linie teoretică) în care Nicolae Manolescu este într-un dezacord de fond cu Titu Maiorescu? Ori suntem „condamnați” să fim, indiferent de epoca literară, sută la sută maiorescieni?

Nicolae Manolescu: Posteritatea lui Maiorescu este de mai multe feluri, nu doar în critică. Deși aceasta din urmă a făcut să curgă cea mai multă cerneală (care ar fi expresia actuală echivalentă: cantitatea de pixeli?), există și alte legături maioresciene dezbatute de-a lungul timpului, dată fiind personalitatea multiplă – critic literar, lingvist, politician conservator, istoric și orator politic, dascăl, sociolog, filosof al culturii, jurist – a liderului Junimii. A avut contribuții importante în majoritatea acestor domenii aparținând umaniorilor. A început, își reamintesc, prin a susține utilitatea învățării latinei în școală. Teza lui este valabilă și astăzi. Ar face bine ca aceia care tot reformează învățământul românesc din 1994 încوace să cunoască. Am prezentat-o la un seminar ținut în România al fostei Societăți Latine de pe lângă UNESCO și am fost rugat să-o traduc în franceză și, eventual, în celealte limbi române, pentru a fi difuzată în universități. Proiectul a căzut, din păcate, odată cu desființarea Societății, acum patru sau cinci ani. Următorul text ieșit din mâna lui Maiorescu este consacrat ortografiei. Deși tocmai pledase pentru foloasele latinei, Maiorescu se opunea curentului latinist dominant în epocă și recomanda o ortografie care să respecte principiul fonetic, nu pe cel etimologic, susținut de Heliade, Hasdeu, Cipariu, Laurian și alții, îndeosebi ardeleni. Trebuie spus că ortografia concepută de Maiorescu este foarte apropiată de cea actuală. Deși avea partizanii lui, de exemplu, pe Costache Negruzzi și pe Alecsandri, din generația pașoptistă, ortografia propusă de foarte Tânărul Maiorescu n-a trecut deloc ușor prin furcile caudine ale Academiei, fiind adoptată în linii mari abia după 1900. Academia n-a jucat totdeauna un rol pozitiv în viața culturală. Vezi recenta scrisoare a celor 101 academicieni (era să zic dalmăieni!) referitoare la patrimoniul național, pe care ni-l-ar jefui multinaționale! Ca să nu mai spun că lupta seculară care a durat treizeci de ani (ah, Caragiale!) pentru relativizarea ortografiei

noastre desfigurate de „sovietizarea” ei în 1953 a condus mai degrabă la o confuzie generală decât la respectarea tradiției latine. În prezent, scrie fiecare cum crede de cuvință. Alex. Ștefănescu cu â, D.C.-E. cu î. În ce mă privește, regret că Academia n-a redescoperit în aceeași împrejurare apostroful: cratima leagă două cuvinte, apostroful înlocuiescă o vocală, ceea ce le face să nu fie același lucru. Și încă: eu nu pot cu niciun chip să scriu *a cborî*, și, în același timp, *coborât*. Iar când mă enervez, le cer colegilor mei academicieni să nu mă oblige să scriu *râu*, de vreme ce etimonul latin este *rivus*, unde nu există niciun a, aşa cum există în *panem* de unde se trage *pâine*. Norocul nostru a fost că Maiorescu gândeau simplu și limpede. Avea carevasăzică bun-simț. Nu numai dintre lingviști și-a recrutat Maiorescu adversarii. Sociologii culturii care l-au înfruntat sunt încă și mai numeroși. Calul lor de bătaie a fost mai mereu teoria „formelor fără fond”. Contemporanii l-au învinuit că vrea, de exemplu, să desființeze școlile primare, ca fiind imitate după Europa, fără mijloacele de a le ține în funcțiune la noi. Lovinescu, Zeletin sau Ornea i-au reproșat că n-a înțeles că există evoluții nu numai de la fond la formă, ci și de la formă la fond. Ceea ce s-ar fi întâmplat la noi. Nici unul însă nu l-a citit cu atenție. Am reprobus în *Istoria literaturii române pe înțelesul celor care citesc* un pasaj din Maiorescu în care se spune clar că problema nu e de a renunța la formele împrumutate, ci de a le umple de un conținut potrivit cu starea lucrurilor de la noi. Citatul le-a rămas necunoscut tuturor. În vederea acestui deziderat, Maiorescu și junimistii au creat, chiar mai devreme decât Junimea și revista *Con vorbiri literare*, aşa-numitele *Prelecționi populară*. Și-au dorit să fie printre primii dascăli ai neamului. Și au reușit! Nu numai că teza maioresciană n-a fost una antioccidentală, dar, din contra, întreaga mișcare de la Junimea, politică, culturală, morală, științifică, filosofică, a constat în folosul integrării instituțiilor și mentalităților românești în concertul civilizației europene. Aici au apărut și reacțiile cele mai virulente la maiorescianism. În anii 1930, Tânăra generație, parfumată de manifestul „Crinului Alb” și urmând *Itinerariul spiritual* al lui Mircea Eliade, a întors spatele lucidității maioresciene, preferând aburoasele teorii ale unui Hasdeu, dintre cei vechi, sau ale lui Pârvan, dintre cei noi. Revolta fondului nostru nelatin a lui Blaga li s-a părut mai vie decât latina rezonabilă a lui Maiorescu. În ediția pe care Eliade i-o întocmește lui Hasdeu, întreg fondul magic al autorului lui *Etimologicum magnum* este prețuit cu asupra de măsură. Tână și Camil Petrescu îl redescoperă pe Grigore Lăcăsteanu, autor al unor *Amintiri* în spirit antipașoptist, în care contemporanul lui Eliade întrevede o „autenticitate” pe care spiritul critic junimist ar fi distrus-o. Opoziția principală este aceea dintre intelect și viață, dintre luciditate și „mistică” în tot deceniul patru. De aceea, revin, s-a simțit Lovinescu obligat să reînvie spiritul maiorescian în cărțile lui de la începutul anilor 1940. Nu e o coincidență faptul că primele reacții de după al Doilea Război la maiorescianism survin, un deceniu și jumătate după readucerea liderului junimist în actualitate, odată cu triumful național-comunismului ceaușist în anii 1970. Autorii noii contestări sunt Mihai Ungheanu și Alexandru Dobrescu. Ambii consideră necesară întoarcerea la Pârvan, la „trăirism”, altfel spus, la aceea „autenticitate” românească pe care Junimea ar fi încercat să-o ucidă în fașă. Ce-l mâna în această jalnică bătălie pe Ungheanu, știi. După 1989, el a cules din literatura anilor 1950 toate articolele antiromânești, inspirate de Cominformul lui Andrei Jdanov, pretinzând că sunt opera unor evrei, ca și comunismul, care n-ar fi avut rădăcini în lumea românească, importat integral fiind din URSS. Ca protocronic activ, în anii de după Tezele din Iulie 1971, Ungheanu a făcut tot timpul jocul Securității lui Ceaușescu, o instituție devenită arbitru în lupta contra Occidentului. De ce Alexandru Dobrescu s-a băgat în ciorba asta acrătă, habar n-am. Ceea ce mi se pare semnificativ este că, de fiecare dată când Maiorescu e contestat, e vorba de antioccidentalism. Îți dai seama, dragă D.C.-E., ce urmări nefaste poate avea o lectură greșită? Îi acuz (cu tandrețe ideologică!)

pe Lovinescu, pe Zeletin și pe Ornea, bunul meu prieten, că felul eronat în care l-au citit pe Maiorescu se află la originea reacțiilor din anii 1930 sau 1970: ei sunt cei care au fixat în mentalul ideologic ideea că Maiorescu refuză „formele fără fond” fără a pune nimic în loc. Lucru perfect neadevărat, cum ţi-am mai spus. Vezi de ce se cade să ştim să citim? Un secol și mai bine de erori grave și pline de consecințe se datorează unor proaste lecturi. Iată-ne în prezentul care amenință să devină perpetuu! La centenarul morții lui Maiorescu, n-ar fi existat, probabil, nici o singură încercare de reevaluare a acțiunii lui, dacă n-ar fi existat editorialul meu din *România literară*, cerând ca 2017 să fie declarat *Anul Maiorescu* în critica literară, și promisiunea unor manifestări – coloanii, studii, reeditări – care urmau să aibă loc pe parcursul lui 2017. Nu vreau să mă repet: dincolo de data rotundă a comemorării morții lui Maiorescu, este nevoie de a evoca rolul simbolic jucat de una din cele mai de seamă personalități ale istoriei noastre. Iată-mă dacă nu răspund la ultima întrebare: sigur, Maiorescu aparține, ca noi toți, la un moment dat, trecutului, ceea ce înseamnă că nu tot ce se leagă de numele lui mai este sută la sută valabil. Dar în condițiile unui refuz, fie și tacit, al moștenirii lui în plină epocă post-comunistă, ceea ce mă preocupă nu este atât ce s-a învechit, fatalmente, la el, cât ce poate fi de folos bătăliei noastre pentru valoare, bun-simț și proeuropenism.

Dacă revizuire nu e, nici istorie literară nu e

Daniel Cristea-Enache: Să revenim în prezent. Ați anunțat, și la emisiunea Ora de veghe realizată de Nicoleta Savin la Nașul TV, că lucrați la ediția a doua din Istoria critică a literaturii române. Va fi una adăugită și revizuită? și când ar trebui să apară?

Nicolae Manolescu: Te-ai întrebat cu o mirare ironică, atunci când ai scris despre *Istoria critică*, cum de am avut timpul necesar să citesc atâtea cărți, ai numărat paginile și ai constatat că ar fi fost nevoie să citesc o carte în câteva minute. Ceea ce ţi se părea imposibil. Pot să-ţi ofer acum mai multe explicații. Unu: elaborarea *Istoriei critice* îmi luate 25 de ani, cu puține întreruperi. Doi: nu era vorba totdeauna de a citi, ci de a recita.

Cu puține excepții, citisem de-a lungul anilor toate acele cărți. și nu o singură dată, pe cele mai importante. Le predasem studenților la curs. Le discutaseam la seminare. (Cred că ţi-am mai spus că am modificat textul despre *Baltagul* din Arca lui Noe în urma observațiilor pe care mi le-a făcut la seminar Ion Bogdan Lefter.) Trei: recitarea nu este neapărat și de fiecare dată integrală. Poate să fie, uneori, dar adesea ea urmărește doar anumite ţinte, nu opera în totalitate. Am fost obligat, de exemplu, să recitesc *Baltagul*, despre care scrisesem în *Utopia cărții*, fiindcă, încercând să refolosesc analiza, mi-am dat seama că perspectiva narratologică din Arca nu se brodea cu aceea istorico-literară din monografie. Așa se face că am recitat romanul în întregime, a nu știu câtă oară. (Să-ți spun un amănunt hazliu: în cei câțiva ani de când scrisesem monografia, pierdusem, în haotica și deseori împărțita mea bibliotecă, urma exemplarului pe care lucrasem,

TITU MAIORESCU OPERE

I. Crítice

ACADEMIA ROMÂNĂ

Editora Fundației Naționale
pentru Știință și Artă univers
ciclopædic

cu însemnări, sublinieri etc. Așa că l-am împrumutat de la Biblioteca Facultății, spre mi-rarea unei doamne bibliotecar, căreia mi-a venit greu să-i explic motivul. Am recitit cu mare iritate romanul, îmi lipseau însemnările de la lectura precedentă.) Patru: citesc extrem de rapid, dintotdeauna. Și, dacă la fel ca mulți alți critici, cu deosebirea că ei n-o recunosc, mai și sar pasaje, îți amintesc vorba lui Roland Barthes sau a lui Sartre, nu mai știu: noroc că nu sărim exact aceleași pasaje la fiecare lectură. Ce vei spune acum, când prepar ediția a doua, „revăzută și adăugită”, a *Istoriei critice*, dacă voi pretinde că recitesc aproape totul și rescriu pagini întregi? Mai ales în condițiile în care, o știi foarte bine, sunt aproape zi de zi la Uniune, bat țara cu ocazia diferitelor manifestări pe care le organizăm, mi-am reluat cronica literară, am scris o bună bucată de vreme săptămânal la *Adevărul*, îți predau săptămânal pentru revista ta online un text și mă duc de două ori pe lună la *Nașul*. Și asta, precizând că nu mai am 70 de ani ca atunci când încheiam prima ediție a *Istoriei critice*, ci voi avea 80, când va fi gata ediția a doua. (O să simți tu însuți diferența, n-avea grija!) În ce mă privește, am citit și am scris totdeauna în acest ritm. Chiar și în anii 1990, când făceam politică, umblam prin Filialele PAC și nu numai cu ocazia campaniilor electorale, eram parlamentar de (atenție!) Sibiu, predam la facultate, țineam editorialul *României Literare* sau, în anii 2000, când eram ambasador la UNESCO. Vezi bine că nu mă pot plângе că n-aveam ce face. O a doua ediție a *Istoriei critice* a fost ideea lui Călin Vlasie, ca și cea dintâi. S-a gândit s-o publice când voi împlini 80 de ani. Și m-am pus pe treabă. Termenul mi se părea acceptabil. Dar, iată, se prea poate să dau gata carteia mai devreme. Revizuirea m-a prins. N-a mers greu cătă vreme era vorba de autori din trecut, care nu aveau cum să mai scrie din 2008 încoace opere noi. Cel mult, să fie vorba de inedite. L-am recitit totuși pe unii, mai cu seamă când nu-mi plăcea cum îi citisem înainte. Odată cu autorii contemporani, care au publicat numeroase cărți din 2008 încoace, n-a mai fost deloc simplu. Mi-a fost de folos reluarea cronicii săptămânale. Nu mă gândeam la acest folos când m-am apucat s-o ţin după un sfert de veac de pauză. Dar acum îl găsesc evident: mă ține la curent cu noile apariții și îmi permite să fac completările necesare în textul *Istoriei critice*. Îți dai seama ce dificultăți aș fi avut de întâmpinat dacă nu citem cărțile din urmă ale lui Radu Cosașu, Gabriel Chifu, Ovidiu Genaru, George Bălăiță, Emil Brumaru, D.R. Popescu, Nora Iuga, Mircea Mihăies, Ioan Es. Pop și atâtea altele pe care *Istoria critică* nu poate să nu le consemneze. Și mai este ceva, despre care am scris recent în *România literară*, și anume obligativitatea reevaluării permanente. Nu numai la câteva decenii distanță, dar și la câțiva luștri. Dacă literatura e vie, și critica trebuie să fie vie. Dacă înseamnă recitire permanentă, critica presupune și o permanentă reevaluare a operelor. Dacă revizuire nu e, nici istorie literară nu e.

Cum se scrie o istorie literară

Daniel Cristea-Enache: Poate cel mai des citat critic literar, în cele două Istorii ale dvs., este G. Călinescu. El l-a mărturisit, histrionic, unui interlocutor că îl poate spune la ce lucrează numai cu condiția să nu spună și altora, fiindcă ar fi apărut riscul să i se „fure ideea”. Călinescu lucra la o istorie a literaturii române de la origini până în prezent și, într-adevăr, există riscul să-i fie furată ideea... Ați vorbit despre raportul dintre mai vârstnicul Lovinescu și mai Tânărul Călinescu. Cu toate diferențele dintre ei, ambiții văd istoria literaturii române dinspre prezent înspre trecut, deci invers față de desfășurarea ei cronologică. Resimțiți nevoia, în ediția a doua a Istoriei dvs. mari, să priviți lucrurile și de la nivelul fiecărei epoci literare, ca și cum nu ați ști ce a urmat acesteia? Mă gândesc că, altfel, e posibil ca standardele literare ale epocii istoricului de azi să nu fie „bifate” de

cele ale epocii scriitorului din trecut. Alecsandri, de pildă, e important numai prin ce ne spune nouă astăzi – ori și prin ceea ce spunea opera lui epocii sale literare?

Nicolae Manolescu: Pe măsură ce scriam *Istoria critică*, îmi dădeam seama, dacă nu la fiecare pagină, cu siguranță la fiecare articol, că *Istoria călinesciană* este inconfundabilă. Opiniile lui Călinescu, vreau să spun. Îmi veneau în minte chiar cuvintele lui despre lorga: nu există nicio singură potecă din istorie pe care să nu fi călcat. La data la care își scria lorga șirul lung al *Istoriilor* sale de tot felul, era foarte probabil ca pe multe dintre aceste poteci să fi pus piciorul el, cel dintâi. Ceea ce nu va mai fi cazul lui Călinescu sau al meu, premerși de numeroși înaintași. Călinescu nu pare a fi fost interesat de acest lucru. Teama de a-i fi furată ideea e pe jumătate o glumă. Care idee? Probabil aceea de a scrie prima istorie a literaturii din punct de vedere estetic. Lasă că ideea o făcuse publică înainte, într-un eseu strălucit, dar cine ar fi putut să i-o fure, într-o epocă în care ea abia mijea, și exclusiv în capul lui? Citirea operelor dinspre prezent spre trecut era și asta o idee (i-o sugerase Croce, maestrul său), dar posibilă doar dacă perspectiva era estetică. Să era o idee cu atât mai atractivă cu cât ținea de o evidență a faptului de a citi: nu poți citi un autor vechi altfel decât având în minte autori ulteriori. O nouă lectură le modifică, mai mult sau mai puțin, pe toate cele dinainte. Cum să nu vezi în Neculce umbra lui Creangă ori pe a lui Sadoveanu? În stare latentă, incipientă, naivă, cum vrei, dar peste care nu poți sări. Toți istoricii literaturii procedează la fel, diferența la Călinescu este că el o declară metodă de lectură. De la el am învățat toți că înrăurirea nu este în literatură exclusiv una dinspre înaintași spre urmași, cum o practicau, să zicem, Drouhet în cartea despre sursele franceze ale pașoptiștilor români, sau Zoe Dumitrescu-Bușulenga în comentariile despre romanticii germani vizibili la Eminescu, ci și una dinspre urmași spre înaintași. Asta nu înseamnă neapărat o lectură inversă la propriu, începând cu prezentul și mergând spre trecut, care va fi ideea lui Eliot și Borges. Neaplicată deocamdată. Nu spun că și neaplicabilă. Mi-a trecut și mie prin cap la un moment dat, dar, când am început să scriu *Istoria critică*, am abandonat-o, dându-mi seama că îmi era peste mâna să-l comentez pe Nichita înaintea lui Ion Barbu sau pe Argezi înaintea lui Eminescu. Să luând lectura, *langsam, langsam*, de la Adam și Eva ai literelor române, m-am trezit în absolută imposibilitate de a răsuci firul istoric cu 180 de grade. Nu știu dacă am făcut bine sau rău. Descoperisem o altă evidență (cum vezi, evidență nu e automat evidentă!), și anume că modul didactic de expunere a faptelor de istorie literară, a operelor, cu alte cuvinte, excludea, fără excepție, referința la critica anterioară. Într-un fel, îți dau dreptate: această referință merge bine cu perspectiva estetică (ba chiar foarte bine, când luăm în calcul aprecierile de valoare ale predecesorilor noștri și mai puțin descrierea materială a textului), dar pare a fi pusă în dificultate de absorbția trecutului într-o sensibilitate actuală. Ziceam că îți dau dreptate într-un fel, fiindcă e adevărat că tot referindu-ne la ce au scris alți critici înaintea noastră, ajungem dependenti de standardele fiecărei epoci în parte și nu mai încercăm aceeași voluptate descoperind, de exemplu, în Alecsandri versuri barbiene, consecință a acelei influențe inverse despre care vorbeam. Voluptatea cu pricina a fost caracteristică moderniștilor din critica interbelică și postbelică, de la Streinu și Călinescu la Negoițescu și Grigurcu. Ceea ce i-a condus la exagerări. De pildă, pe Călinescu făcând din Goga un poet pur, în spiritul abatului Brémond („jale nemotivată de popor străvechi”), sau pe Pillat scoțând cu penseta stafidele lirice din fabulele lui Grigore Alexandrescu, după modelul lui Valéry, care îl adapta simțirii moderne pe fabulistul La Fontaine. N-am fost nici eu ocolit de această ispită în tinerețe, când redescopeream critica estetică din interbelic. Când însă, luând eu însumi la mâna întreaga literatură română, citind-o și recitind-o, am început să mă despart de Călinescu și de ceilalți, mi-am dat seama că șirul operelor literare formează o serie isto-